

ДРАГУТИН ТОШИЋ
ДАНИЈЕЛА ОБРАДОВИЋ *

САВРЕМЕНЕ ТЕНДЕНЦИЈЕ У РАЗВОЈУ МРЕЖЕ НАСЕЉА ОПШТИНЕ СМЕДЕРЕВО

Садржај: У раду је мрежа насеља општине Смедерево посматрана као субсистем периурбаног прстена Београдске метрополитанске регије. На основу релевантних теоријско-методолошких поставки и индикатора обрађене су јој морфолошке, демографске и функционалне детерминанте. Указано је на потребу планског усмерења њеног даљег развоја у функцији обезбеђивања оптималне валоризације природних, демографских и социоекономских ресурса које поседује.

Кључне речи: Смедерево, мрежа насеља, демографски развитак, функционална трансформација, диференцијација насеља.

Abstract: In this paper net of settlements of municipality Smederevo have been observed as subsystem of periurban ring of Belgrade metropolitan region. Based on relevant theoretic-methodologic suppositions and indicators it has been worked on morphologic, demographic and functional determinants. It was pointed that planning direction of its further development is necessary, in function of providing optimal valorization of natural demographic and socio-economic resources.

Key words: Smederevo, net of settlements, demographic development, functional transformation and differentiation of settlements.

Увод

Мрежа насеља општине Смедерево представља сложен, динамичан, хијерархичан и кохерентан скуп елементарних јединица (насеља). Одликују је велика диверзификованост, разноврсност и диференцираност у погледу генезе, величине, морфологије и функција насеља. Има особине субсистема, формираног у источном делу велике београдске агломерације, односно субметрополитанске регије београдског метрополитена. Њен центар, град Смедерево, има вишеструку улогу:

- Нодуса или чворишта високог степена централитета у коме се спајају дунавско-савски развојни појас и моравска развојна осовина, два најзначајнија развојна коридора Србије, али и чворишта у коме се одвијају бројне просторнофункционалне

* Др Драгутин Тошић, доцент, Данијела Обрадовић, асистент приправник, Географски факултет, Студентски трг III/3, Београд.

интеракције произашле из прожимања и допуњавања подунавско-панонског и средишњебалканског дела Србије. Најзначајнији је комплемент Београду у укључивању у развојне процесе и токове европских мултимодалних коридора VII и X;

- Центра функционалног подручја које умрежава и насеља општина Смедеревска Паланка и Велика Плана;
- Центра урбане агломерације, односно пола концентрације становништва и економских активности у истоименој општини, под чијим се директним и индиректним утицајима врши демографски, функционални, социоекономски и физиономски преображај околних насеља.

С обзиром на тенденције у просторнофункционалној организацији Србије, Подунаља, Поморавља и београдске агломерације на једној страни и потребе трендова будућих европских интеграционих токова у југоисточној Европи на другој, потребно је дефинисати нову позицију Смедеревске агломерације у будућим просторноразвојним процесима, где ће до пуног изражаја доћи њене компаративне предности (макро, мезо и микрорегионални положај). Вреднујући и валоризујући геопросторне, економске и демографске потенцијале своје агломерације, Смедерево се кроз конкурентски, али уједно и комплементаран и компатибилан однос са осталим центрима српског Подунавља мора изборити за оптималну позицију својих привредних и резиденцијалних функција при укључивању у регионалноразвојне токове, посебно у процес „квалитативне деполаризације” Србије, тј. децентрализације компетенција београдске агломерације. Стога, неопходно је квалитативно ојачати саобраћајне везе са језгром београдске агломерације и њеним субцентрима (реконструкција железнице, реконструкција и доградња неопходне инфраструктуре водног саобраћаја, унапређење аутосаобраћаја, реструктуирање привредних, културних и социјалних веза и др.), повећати степен комплементарности са Ковином, Панчевом и насељима југоисточног Баната, развијати сарадњу са Пожаревцом и центрима источне Србије. Дакле, Смедерево у регионалном смислу представља линк интерактивних веза Београд – источна Србија, Београд – Велико Поморавље, источна и југоисточна Војводина – Велико Поморавље. Положај на Дунаву и могућност успостављања најкраће везе Банат – Велико Поморавље даје му улогу потенцијалног развојног центра међународног значаја. Поред регионалне компоненте, Смедерево има прворазредни значај у просторно функционалној организацији насеља своје општине.

Мрежа насеља општине

Град Смедерево и 26 села сачињавају мрежу насеља општине. Карактеришу их велика хетерогеност физичкогеографских, демографских, економских, функционалних и социоекономских обележја. У њима је, према Попису становништва из 1991. год. живело 115.867 становника, од којих су 63.884 била у Смедереву, а 51.983 их је живело у осталих 26 насеља. Према процени Републичког завода за статистику 1996. год. општина је бројала 117.300 становника, а претпоставка је да их је крајем прошле године било око 120.000¹, од којих је око 70.000 живело у граду. Треба имати у виду и чињеницу да је на територији општине половином 1995. год. боравило око 6.500 прогнаних лица из Републике Српске Крајине и Републике

¹ У неким документима Општине појављују се и други подаци (општина има око 140.000 ст. а град преко 85.000. Међутим, у тексту су анализирани демографски токови и процеси у три последње деценије и дошло се до закључка да општина има максимум око 120.000 становника, а град око 70.000).

Српске, као и чињеницу да се део прогнаног становништва Косова и Метохије уселио у смедеревска насеља². Општина Смедерево има виши степен урбанизације (55,7%) од Републике (50,7%).

Природна средина не представља ограничавајући фактор развоја насељености општине, мада се не сме занемарити. Како су антропогеографски и физичкогеографски аспекти насељавања смедеревског краја добро обрађени у класичној (Дробњаковић, 1925.) и савременој (Вељковић и др., 1992.) географској литератури, овде ће бити указано само на неке од најбитнијих чињеница. Територија општине је издиференцирана на три веће природногеографске целине: подунавски појас (насеља чији се атари налазе између тока Дунава и речице Раље, односно северно од ауто-пута), подунавско-поморавски појас (насеља чији су атари развијени у алувијалним равнинама и терасама Дунава, В. Мораве и Језаве) и шумадијска греда (насеља по благо заталасаним површима шумадијске греде размештена јужно и југозападно од ауто-пута Београд–Ниш). Прва целина је у орографском и еколошкоклиматолошком смислу погодна за интензивно воћарство, виноградарство и ратарство, трећа има готово исти тип пољопривреде, док је друга целина погодна за интензивно ратарство. У подунавском појасу развијени су град Смедерево и неколико разређено-збијених села са релативно хомогеним сеоским територијама, у подунавско-поморавском појасу су збијена села друмског типа чији су грађевински рејони већином у простору између пруге Мала Крсна–Велика Плана и тока Језаве, тј. дуж регионалног пута Смедерево–Смедеревска Паланка, док су села шумадијске греде нешто разуђенија и разбијенија.

Демографски развитак насеља

Аутархичност сеоских насеља прекинута је интензивном урбанизацијом која се заснивала на индустријализацији, овде иницираној између два светска рата, али је интензивирана тек од 50-их година прошлог века када Смедерево постаје један од највећих индустријских центара Србије. Степен урбанизованости смедеревске општине 1948. год. има вредност 23,9%, 1971 – 44,3%, 1991. – 55,5%. И ту је, као и у највећем делу наше земље урбанизација праћена убрзаном вертикалном (трансфером становништва из аграрних у неаграрне делатности) и просторном прерасподелом становништва (из мање развијених регија у више развијене, односно из сеоских у градска насеља), што је довело до убрзаног демографског раста Смедерева и успореног, а често и негативног раста становништва сеоских насеља. Наиме, становништво општине увећало се за 195 индексних поена, урбано за 452, а рурално за 111 индексних поена. Ни овај раст није имао исту динамику. Стопа демографског раста општине у периоду 1948—1961. износи 20,4 %, у периоду 1961—1971. износи 15,3 %, у периоду 1971—1981. износи 16,9 %, а у раздобљу 1981—1991 има вредност 7,6 %. Стопа демографског раста Смедерева у времену 1948—1961. год. има вредност 48,2 %, у периоду 1961—1971. има вредност 38,6 %, у периоду 1971—1981. стопа износи 31,7, а у времену 1981—1991. износи 14,85 %. Сеоско становништво у раздобљу 1948—1961. расте по стопи од 8,2 %, од 1961. до 1971. стагнира, од 1971. до 1981. расте по стопи од 3 %, а у последњем међупописном периоду има негативан предзнак –0,75 %. Дакле, у последње три деценије дошло је до успоравања демографског раста општине уз велике разлике између појединих насеља. Већ у

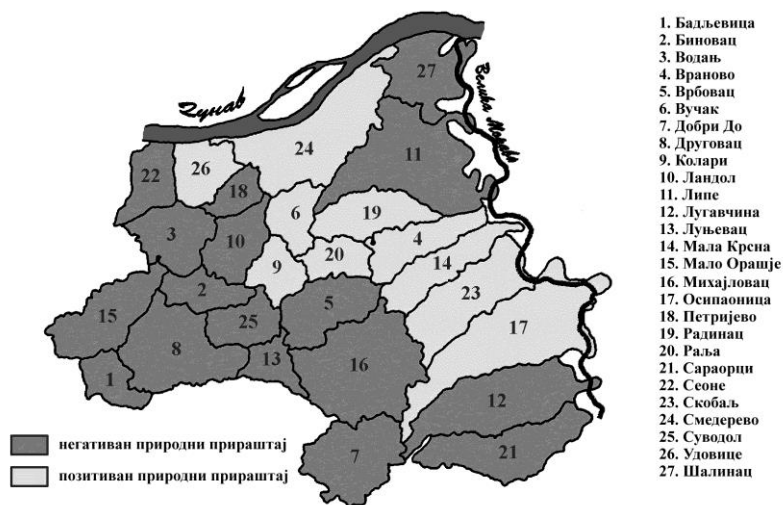
² Неопходно је нагласити да је и део прогнаног становништва Косова и Метохије у време и после агресије НАТО пакта на Југославију нашао уточиште у насељима општине Смедерево.

међупописном периоду 1953—1961. долази до појаве депопулационих насеља (8), у периоду 1961—1971. има их 19, да би им се број смањило 1991. на 17. Већина депопулационих села развијена је у шумадијском делу општине, мада су депопулациони процеси, истина нешто слабијим интензитетом захватили и остала села њеног подунавско-поморавског дела. Имиграциона својства бележе периурбана насеља.

Раст становништва општине био је условљен, пре свега функционалним развитком Смедерева. До 1981. год. у расту градског становништва доминирала је имиграциона компонента – миграциони салдо, а од тада значај јој слаби, што је праћено повећаним учешћем природног прираштаја. У раздобљу 1971—1981. год. Смедерево се увећало за 15.177 становника, од чега је салдо миграције износио 9.891 ст. (65,2%), а природни прираштај 5.286 (34,8%). У периоду 1981—1991. год. становништво града је увећано 8.888, од чега је природни прираштај износио 5.312 (59,8%), а салдо миграција 2.083 (40,2%). Значајан индикатор регионалне улоге Смедерева је и чињеница да је у општини, чији је центар, 1991. год. живело 40.416 досељеника из других делова Србије и СФРЈ, од којих је око 10.000 било досељено из насеља Косова и Метохије, око 3.000 из Војводине, око 2.000 из С. Паланке, око 1.500 из Лебана и Власотинца, око 5.000 из осталих република СФРЈ и др. Треба нагласити и чињеницу да је у исто време на територији Србије живело око 28.000 лица исељених из ове општине. Становништво је најчешће усељавало из слабије развијених општина и регионалних целина, а исељавало у центре већег функционалног капацитета и боље развијених и диверзификованих функција (у београдском метрополитену живи око 8.000 исељених из општине Смедерево, око 2.000 у општини Пожаревац). Интересантно је да се у периоду 1981—1991. год. из општине иселило око 9.000 становника (стопа исељавања 7,9 ‰), што је највероватније индикатор постепене рецесије и успоравања њеног функционалног развитка. Индикативна је и релативно висока стопа исељавања из самог града (3.200 ст. односно 5,3 ‰). С обзиром на уочено правило да се из релативно монофункционалних градова, какав је и Смедерево, исељава најчешће младо и високообразовано становништво, овом проблему у будућем планирању развоја општине мора се посветити одређена пажња. Наиме, у будућем пререструктурирању економских активности потребно је створити услове за запошљавање високостручне и образоване радне снаге, што треба да прати развој осталих функција из домена културе, образовања, одмора и свеукупног социјалноурбаног миљеа. Сеоско становништво исељава по високој стопи од око 11 ‰. Очито је, да се из сеоских насеља сво из аграрних делатности ослобођено становништво не исељава искључиво у Смедерево или у насеља његовог периурбаног прстена, већ и у друге развојне центре Србије.

Са постепеним преразмештајем становништва на штету сеоских насеља долази и до одређених промена у природном кретању како сеоске тако и градске популације, што је посебно изражено у последње три деценије. У раздобљу 1971—1981. година 6 села имало је негативан природни прираштај, у периоду 1981—1991. год. било их је 11, а у периоду 1991—2000. год. број им се увећао на 17 (у овом периоду општина је имала позитиван природни прираштај 1.198 ст, Смедерево 1.666, а осталих 26 насеља заједно негативан -468.). У просеку од 1991. до 2000. год. у једном сеоском насељу рађало се годишње 22,7 деце, а умирало 24,5 становника. Истовремено, у граду је рођено око 8.000 деце (800 годишње), а умрло 6.335 становника (633,5 годишње). Основни предуслов за даљи развитак структуре насеља општине је заустављање негативних демографских процеса, пре свега у руралном подручју. Миграција село–град, карактеристична за интензивну индустријску фазу узајамног деловања процеса урбанизације и социјалне покретљивости становништва, најчешће је директан, или преко природног прираштаја индиректан носилац демографског развитка града. Њено

деловање на становништво града и сеоских насеља је двојако. Код сеоских изазива одлив радно и репродуктивно способног дела становништва, и директно утиче на старење популације и смањење њене репродуктивне моћи и природног прираштаја, а у Смедереву концентрацију радно и репродуктивно способног становништва које подмлађује популацију и повећава природни прираштај. Временом, као што говоре претходни показатељи, интензитет миграције село–град слаби.

Карта 1. Дистрибуција природног прираштаја по насељима општине за период 1991—2000.

На бази анализе значаја природне и миграционе компоненте у кретању становништва општине у целини, града Смедерева и свих сеоских насеља збирно и појединачно идентификовано је осам типова кретања становништва, четири депопулациона и четири имиграциона³.

³ Према наведеној класификацији идентификовано је осам типова кретања становништва, четири емиграциона и четири имиграциона, који имају следеће атрибуте:

E_1 – Емиграција: природно кретање позитивно, пописом утврђено кретање позитивно, стопа природног кретања виша од стопе пописом утврђеног кретања.

E_2 – Депопулација: природно кретање позитивно, пописом утврђено кретање негативно, апсолутна стопа природног кретања виша од апсолутне стопе пописом утврђеног смањења.

E_3 – Изразита депопулација: природно кретање позитивно, пописом установљено кретање негативно, апсолутна стопа природног кретања мања од апсолутне стопе пописом установљеног смањења.

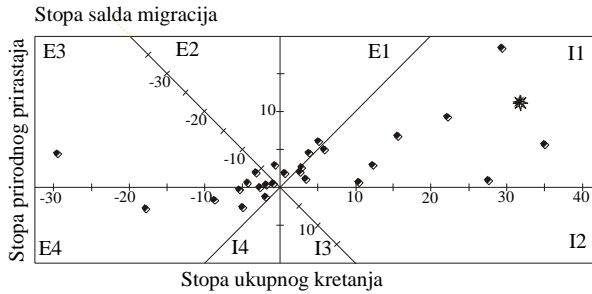
E_4 – Тотална депопулација – природно кретање негативно, пописом установљено кретање негативно, апсолутна стопа природног кретања нижа од стопе пописом утврђеног кретања.

I_1 – Експанзија имиграцијом: Природно кретање позитивно, пописом утврђено стање позитивно, стопа природног кретања нижа од стопе пописом утврђеног кретања.

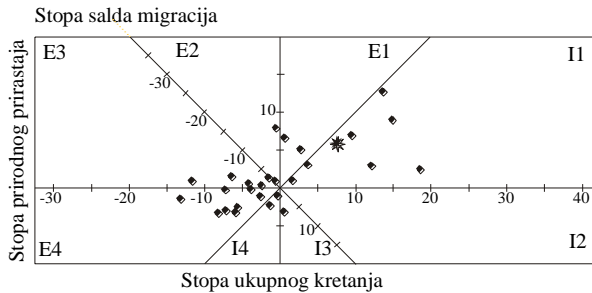
I_2 – Регенерација имиграцијом: Природно кретање негативно, пописом установљено кретање позитивно, апсолутна стопа пописом установљеног кретања виша од апсолутне стопе природног кретања.

I_3 – Слаба регенерација имиграцијом: Природно кретање негативно, пописом установљено кретање позитивно, апсолутна стопа природног кретања већа од апсолутне стопе пописом утврђеног кретања.

I_4 – Врло слаба регенерација имиграцијом: Природно кретање негативно, пописом утврђено кретање негативно, апсолутна стопа природног кретања нижа од апсолутне стопе пописом утврђеног кретања.

Графикон 1. Кретање становништва насеља општине Смедерево у периоду 1971—1981. год.

Графикон 2. Кретање становништва насеља општине Смедерево у периоду 1981—1991. год.

Претходне анализе указују на негативан тренд кретања становништва у сеоским насељима, изузев приградских. То ће бити један од значајнијих ограничавајућих чинилаца развоја општине у будућности. Негативно природно кретање и негативни салдо миграције највећег броја сеоских насеља остављају отворено питање како направити заокрет у њима. Приликом планирања будућег развоја села, неопходно је развијати оне функције које ће обезбедити заустављање и преусмеравање негативних трендова у демографским процесима.

Функционалне детерминанте мреже насеља

Другу групу битних чинилаца мреже насеља општине чине функционалне детерминанте. Као у највећем делу Србије и ту је у периоду интензивне урбанизације дошло до концентрације становништва и функција у општинском центру, под чијим је утицајем касније отпочела функционална трансформација осталих насеља. Наиме, све до седамдесетих година Смедерево је било полифункционални центар (производне, резиденцијалне, административне, управне, културне, образовне, здравствене функције) уз изражену функционалну усмереност одређену развијеношћу секундарних делатности, превасходно индустрије и грађевинарства. Сеоска насеља била су углавном монофункционална. Из анализе функционалне типологије насеља и структуре делатности активног становништва које обавља занимање, за период 1971—1991. године, запажене су одређене промене. У Смедереву и даље јачају секундарне функције (увећава се удео запослених у секундарним делатностима, а смањује у примарним па чак и терцијарним). Запажена је и блага, још недовољна, диверсификација функција села манифестована смањењем учешћа активног становништва у аграрним делатностима и повећањем броја запослених у секундарним и терцијарним. Тај процес је посебно изражен у приградским насељима и онима која

Табела 1. Однос природне и миграционе компоненте у кретању броја становнике општине по насељима у периоду 1971—1980. год.

Насеље	Бр.ст. 1971.	Бр.ст. 1981.	Промена	Стопа	Број рођених	Стопа	Број умрлих	Стопа	Прир. прираш.	Стопа	Салдо миграције	Стопа	Тип кретања
Општина	90650	107366	16716	16,9	16661	16,8	8728	8,80	7933	8,01	8783	8,81	И ₁
Град	40192	55369	15177	31,8	8585	17,96	3299	6,90	5286	11,06	9891	20,7	И ₁
Остала нас.	50458	51977	1539	3,04	8076	15,76	5428	10,6	2647	5,16	-1108	-2,16	Е ₁
Бадљевица	559	468	-91	-17,7	74	14,40	89	17,3	-15	-2,9	-76	-14,8	Е ₄
Биновац	769	732	-37	-4,9	69	9,2	90	12,0	-21	-2,8	-16	-2,1	Е ₄
Водањ	1336	1406	70	5,1	210	15,3	128	9,3	92	6,0	-22	-0,9	Е ₁
Враново	2402	2811	409	15,7	401	15,4	229	8,8	172	6,6	237	9,1	И ₁
Врбовац	1303	1268	-35	-2,7	130	10,1	131	10,2	-1	-0,01	-34	-2,6	Е ₄
Вучак	862	1240	378	35,1	153	14,6	96	9,1	57	5,5	321	29,6	И ₁
Добри До	1436	1361	-75	-5,4	166	11,9	170	12,2	-4	-0,3	-74	-5,1	Е ₄
Друговац	2322	225	-97	-4,3	278	12,2	267	11,7	11	0,5	-106	-4,8	Е ₃
Колари	988	1118	130	12,3	148	14,0	118	11,2	30	2,8	100	9,5	И ₁
Ландол	972	1006	34	3,4	116	11,6	106	10,7	10	1,0	24	2,4	И ₁
Липе	5247	3900	-1347	-29,5	646	14,1	445	9,7	201	4,4	-1548	-33,8	Е ₃
Лугавчина	4342	4374	32	0,7	509	11,7	432	9,9	77	1,8	-35	-0,8	Е ₁
Луњевац	769	753	-14	-1,8	81	10,6	80	10,5	1	0,1	15	-1,9	Е ₃
М.Крсна	1782	1853	71	3,9	249	13,7	169	9,3	80	4,4	-9	0,5	Е ₁
М.Орашје	1495	1372	-123	-8,6	154	10,7	187	13,0	-2,4	-1,7	-99	-6,9	Е ₄
Михајиловац	3766	3736	-30	-0,8	463	12,3	499	12,0	14	0,3	44	-1,2	Е ₃
Осипаоница	199	5514	315	5,9	783	14,6	519	9,7	264	4,9	51	1,0	И ₁
Петријево	680	898	218	27,6	92	11,6	85	10,8	7	0,8	211	26,6	И ₁
Радинац	3236	4355	1119	29,5	948	25,0	272	7,2	676	17,8	443	11,7	И ₁
Раља	1010	1261	251	22,1	214	18,8	110	9,7	104	9,1	147	13,0	И ₁
Сараорци	2787	2864	77	2,7	398	14,1	346	12,2	52	1,9	25	0,8	И ₁
Сеоне	926	919	-7	-0,6	133	14,4	106	11,5	27	2,9	-34	-3,6	Е ₂
Скобаљ	2202	445	243	10,5	293	12,6	279	12,0	14	0,6	229	9,9	И ₁
Смедерево	40192	55369	15177	31,8	8585	17,96	3299	6,9	5286	11,1	9891	20,7	И ₁
Суводол	952	934	-18	-1,9	11,3	11,3	119	12,6	-12	-1,3	-6	-0,6	Е ₄
Удовице	1909	1966	57	2,9	254	13,1	204	10,5	50	2,6	7	0,3	И ₁
Шалинац	1205	1167	-38	-3,2	164	13,8	142	12,0	22	1,8	-60	-5,0	Е ₃

Извор: Документациони материјал РСЗ

Табела 2. Однос природне и миграционе компоненте у кретању становништва општине по насељима за период 1981—1990. год.

Насеље	Бр.ст. 1981.	Бр.ст. 1991.	Промена	Стопа	Број рођених	Стопа	Број умрлих	Стопа	Прир. прираш.	Стопа	Салдо миграције	Стопа	Тип кретања
Општина	107366	115867	8501	7,61	16768	15,0	10350	9,27	6418	5,75	2083	1,86	И ₁
Град	55369	64257	8888	14,85	9356	15,6	4044	6,76	5312	8,88	3576	5,97	И ₁
Остала нас.	51977	51610	-367	-0,75	7412	14,30	6306	12,17	1106	2,13	-1493	-2,88	Е ₁
Бадљевица	468	471	3	0,6	40	8,5	55	11,7	-15	-3,2	18	3,8	И ₃
Биновац	732	722	-10	-1,4	97	13,3	114	15,7	-17	-2,4	7	1,0	И ₄
Водањ	1406	1430	24	1,7	165	11,6	152	10,7	13	0,9	11	0,8	И ₁
Враново	2811	2888	77	2,7	413	14,5	273	9,6	140	4,9	-63	-7,6	Е ₁
Врбовац	1268	1211	-57	-6,4	167	13,5	150	12,1	17	1,4	-74	-6,0	Е ₃
Вучак	1240	1364	124	9,5	187	14,2	95	7,3	92	6,9	32	3,6	И ₁
Добри До	1361	1267	-94	-7,2	145	11,0	194	14,8	-39	-3,0	-55	-4,2	Е ₄
Друговац	2225	1952	-273	-13,1	272	13,0	303	14,5	-31	-1,5	-242	-11,6	Е ₄
Колари	1118	1160	42	3,7	146	12,8	111	9,8	35	3,0	7	0,6	И ₁
Ландол	1006	948	-58	-5,9	96	9,8	128	13,1	-32	-3,3	-26	-2,6	Е ₄
Липе	3900	3925	25	0,6	767	19,5	522	13,3	255	6,5	-230	-5,8	Е ₁
Лугавчина	4374	4212	-162	-3,8	498	11,6	499	11,6	-1	0,08	-161	-3,7	Е ₄
Луњевац	753	722	-31	-4,2	82	11,1	78	10,6	4	0,5	-35	-4,7	Е ₃
М. Крсна	1853	1841	-12	-0,6	250	13,5	235	12,7	15	0,8	-27	1,4	Е ₂
М. Орашје	1372	1265	-107	-8,1	136	10,3	180	13,7	-44	-3,4	-63	-4,7	Е ₄
Михајловац	3736	3531	-205	-5,6	373	10,3	470	12,9	-97	-2,6	-108	-3,0	Е ₄
Осипаоница	5514	5435	-79	-1,4	701	12,8	632	11,5	69	1,3	-148	-2,7	Е ₃
Петријево	898	1082	184	18,6	105	10,6	81	8,2	24	2,4	160	16,2	И ₁
Радинац	4355	4988	633	13,6	922	19,7	332	7,1	590	12,6	43	0,9	И ₁
Раља	1261	1423	162	12,1	171	12,7	132	9,8	39	2,9	123	9,2	И ₁
Сараорци	2864	2663	-201	-7,3	323	11,7	326	11,8	-3	-0,1	-198	-7,2	Е ₄
Сеоне	919	896	-23	-2,5	104	11,5	102	11,2	2	0,1	-25	-2,6	Е ₃
Скобаљ	2445	2174	-271	-11,7	246	10,7	227	9,8	19	0,9	-290	-12,6	Е ₃
Смедерево	55369	64257	8888	14,8	9356	15,6	4044	6,8	5312	8,9	3576	6,0	И ₁
Суводол	934	909	-25	-2,7	98	10,6	109	11,8	-11	-1,2	-14	-1,5	Е ₄
Удовице	1966	1956	-10	-0,5	330	16,8	185	9,4	145	7,8	-1555	-8,3	Е ₂
Шалинац	1167	1164	-3	-0,2	112	9,6	125	10,7	-13	-1,1	10	1,3	И ₄

Извор: Документациони материјал РСЗ

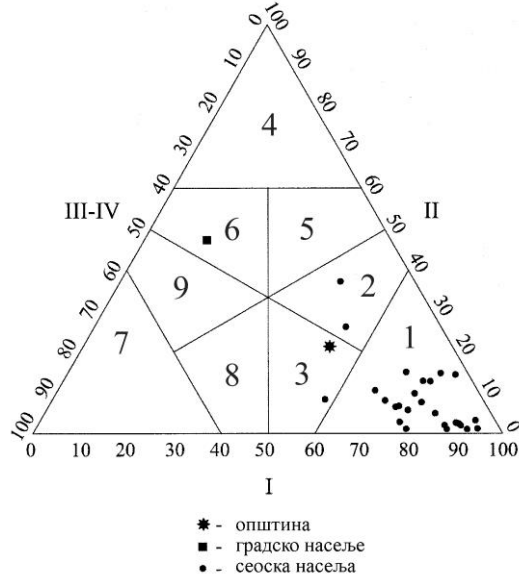
имају добру саобраћајну доступност Смедереву и индустријској зони у Радинцу у која се досељава становништво запослено у неаграрним занимањима, док насеља југозападног дела општине (јужно од ауто-пута) и даље остају аграрна. Очито је да се сеоска насеља периурбаног прстена трансформишу – деаграризују под директним утицајем запошљавања њиховог становништва у самом граду и индустријском субурбију у Радинцу. Ширење утицаја града Смедерева и све интензивнија покретљивост становништва утичу на преструктурирање делатности, концентрацију становништва и функција и економску диференцијацију мреже насеља на периурбани и аграрни део. Да би се подстакла функционална трансформација чисто аграрних сеоских насеља неопходно је у њима лоцирати индустрију и делатности терцијарно-квартарног сектора (који неће имати искључиво циљ услуге становништва, већ ће га и запошљавати) и дати им улогу микроразвојних центара на једној страни, а на другој треба их повезати квалитетном мрежом саобраћајница и интензивирати јавни саобраћај, подстицати дневне миграције радне снаге и тиме успорити иселјавање становништва у центре рада.

Табела 3. Методологија издвајања функционалних типова у мрежи насеља општине Смедерево.

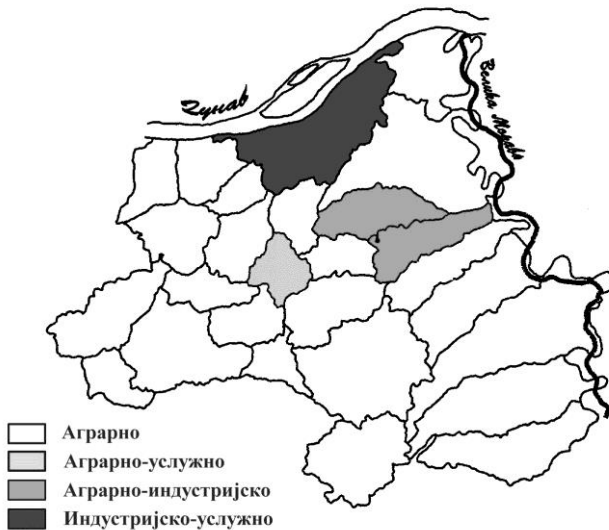
Функцијски тип насеља	Максималне и минималне вредности у %, запослених по секторима делатности					
	Примарни		Секундарни		Терцијарни	
	Макс.	Мин.	Макс.	Мин.	Макс.	Мин.
Аграрна	100	60	40	0	40	0
Аграрно-инд.	60	33,3	50	20	33,3	0
Аграрно-усл.	60	33,3	33,3	0	50	20
Индустријска	40	0	100	60	40	0
Индустриј-агр.	50	20	60	33,3	33,3	0
Индустриј-усл.	33,3	0	60	33,3	50	20
Услужна	40	0	40	0	100	60
Услужно-агр.	50	20	33,3	0	60	33,3
Услужно-инд.	33,3	0	50	20	60	33,3

Микроразвојни нуклеуси у принципу не треба да буду насеља у која ће бити релоцирани индустријски погони из садашње индустријске зоне, већ подигнути нови прилагођени савременијим технологијама и еколошким стандардима, а по могућству и аутохтоним сировинама. Одређене предиспозиције за то, које се морају планским мерама валоризовати, у југозападном делу општине има Друговац, а у југоисточном Осипаоница. Да би она постала микроразвојни центри неопходно је дефинисати функционални праг, тј. минимум производних и централних функција, које ће у њима бити развијене у мери да подстицајно делују на просторнофункционалну организацију околине. Осипаоница има компаративне предности изражене у добром саобраћајном положају, релативно великом броју становника (око 5.500) и њиховој структури делатности. Друговац нема потребну демографску величину (око 1.900 становника), али има најквалитетнији положај у окружењу монофункционалних, аграрних насеља југозападног дела општине. Функционална децентрализација општине путем микроразвојних центара обезбедила би: а) уравнотеженост размештаја становништва са размештајем производње у ванаграрним делатностима; б) рационалније управљање и ефикасније обављање свакодневних послова грађана; в) ефикаснију и усклађенију организацију јавних служби са потребама и интересима локалних заједница; г) ефикасније координирање рада локалних заједница, како је и предвиђено Просторним планом Републике. Тиме би се подстакла валоризација и рационалније коришћење локалних сеоских ресурса (природно-еколошких, демографских, техничких, економских, социјалних, културних...).

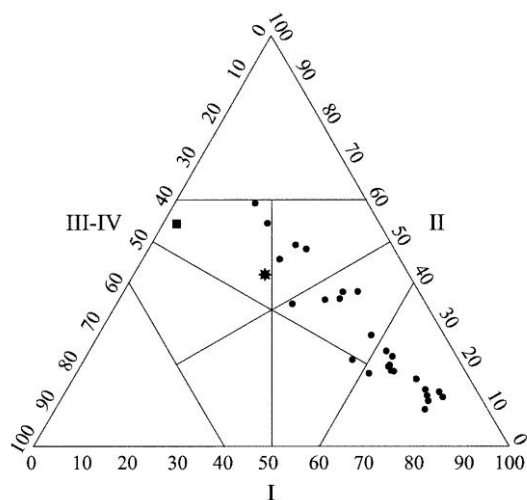
Мора се у виду имати и чињеница да на функцијску трансформацију села општине утичу и други центри (Пожаревац, Смедеревска Паланка, В. Плана, Београдска агломерација) у којима део њиховог становништва обавља занимање и задовољава одређене социоекономске потребе.

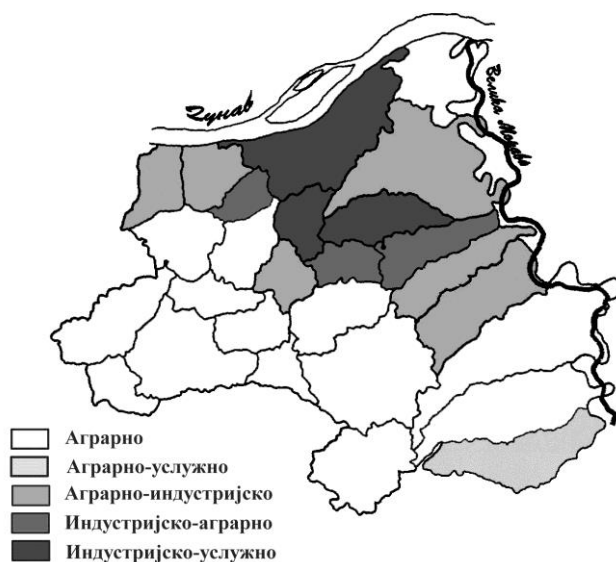
Графикон 3. Функцијски типови насеља општине 1971. године: 1 – Аграрна; 2 – Аграрно-индустријска; 3 – Аграрно-услужна; 4 – Индустријска; 5 – Индустријско-аграрна; 6 – Индустријско-услужна; 7 – Услужна; 8 – Услужно-аграрна; 9 – Услужно-индустријска.

Карта 2. Функцијски типови насеља општине 1971. године.

Графикон 4. Функцијски типови насеља општине 1991. године.

Карта 3. Функцијски типови насеља општине 1991. године.

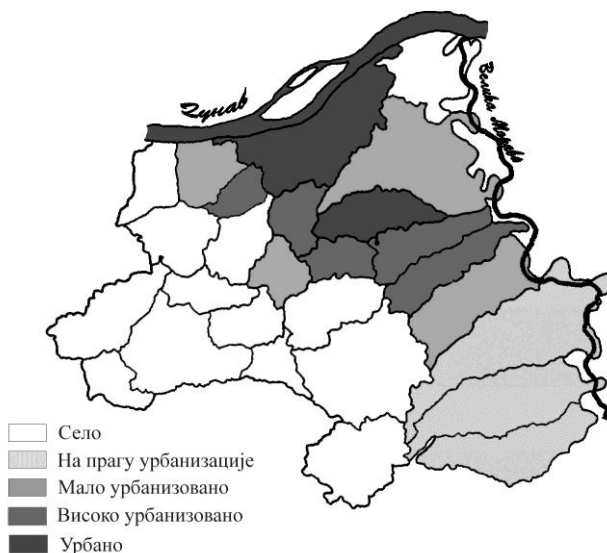
На одређену просторну дисфункционалност у мрежи насеља указује и степен њихове социоекономске трансформације (деаграризације и урбанизације). На основу модела заснованог на индикаторима о учешћу пољопривредног становништва у укупном, запосленог становништва у активном становништву, и уделу домаћинстава са и без пољопривредног газдинства, у општини је идентификовано пет типова насеља⁴: урбана, више урбанизована, мање урбанизована, на прагу урбанизације и сеоска.

⁴ Индикатори за наведену идентификацију су узети на бази пописа становништва из 1991.

Табела 4. Модел за идентификацију степена урбаности насеља општине Смедерево.

Степен урбанизованости	Пољопривредно становништво у укупном (%)	Домаћинства без пољопривредног газдинства (%)	Радници у активном становништву које обавља занимање (%)
Градска	< или = 10	> или = 70	> или = 70
Више урбанизована	< или = 15	> или = 20	> или = 50
Мање урбанизована	< или = 30	> или = 10	> или = 50
На прагу урбаности	Задовољава два од три услова		
Рурална	Не задовољава два, или ни један од три услова		

Највиши степен социоекономске трансформације имају насеља периурбаног прстена на линији Удовице, Петријево, Вучак, Колари, Раља као и поморавска насеља развијена на линији Смедерево–Осипаоница. Тај простор постепено добија карактер урбано-руралног континуума, па је сходно томе његов даљи развитак потребно плански усмеравати, с посебним нагласком на дефинисање њиховог грађевинског рејона и на подизању нивоа опште комуналне опремљености. Процес деаграризације и постепене концентрације становништва делимично је имао неплански и стихијски карактер, али ипак је допринео ширењу смедеревске агломерације и постепеном уклањању функционалне дихотомије Смедерево–сеоска насеља. Југозападни део општине је аграрно хомоген са најнижим степеном социоекономске трансформације, што је консеквенца недостатка микроразвојног центра и делимичне саобраћајне изолованости.

Карта 4. Степен урбанизованости насеља општине Смедерево

Потребно је нагласити да је један део непољопривредног становништва делимично остао у пољопривреди, поседује пољопривредни посед и живи у домаћинствима са мешовитим изворима прихода. На пример, 1971. год. у сеоским насељима од извора прихода у пољопривреди живело је 53,4% домаћинстава, од непољопривредних извора прихода 20,1%, а од мешовитих 26,5%; до 1991. год. однос се променио, учешће домаћинстава са искључивим приходом од аграра се смањило на 21,5%, од непољопривреде се повећало на 47,1%, а мешовитих извора прихода

повећало на 31,4%. То је допринело стварању социјалне категорије радник-земљорадник. Двострука радна ангажованост утицала је на позитивну социоекономску и социокултурну трансформацију села, а и на интензификацију и специјализацију у пољопривредној производњи. Како се заостајни ефекти деаграризације манифестују старењем пољопривредног становништва и домаћинстава, у циљу даљег подстицања развоја аграра неопходно је задржати тренд раста домаћинстава мешовитог извора прихода, посебно у југозападном још недеаграризованом делу општине. Смедеревска села имају потенцијал да развију агрополитанску пољопривреду и индустрију, намењене тржишту непосредног окружења и београдског метрополитена.

Уместо закључка

Социоекономска и функционална трансформација смедеревских насеља (деаграризација и урбанизовање), артикулисана је и усмеравана искључиво из једног центра, града Смедерева, који је исказивао улогу пола раста. Да би се квалитативно изменила неопходно је развити више Смедереву комплементарних субцентра са развијеним функцијама рада, услуге, културе, образовања и управе (Осипаоница и Друговац), у функцији смањивања демографског уситњавања села југозападног дела општине, успоравања раста становништва града и насеља његовог непосредног окружења. Активирањем микроразвојних центара успорила би се депопулација на једној страни, а на другој би се стварали услови за уравнотеженији социоекономски развитак.

ЛИТЕРАТУРА

- Бурсаћ М., Вељковић А., ... (1992): **Општина Смедерево**. Географски институт „Јован Цвијић” САНУ, Посебна издања књига 39, Београд.
- Дробњаковић М. Б. (1924): **Постанак насеља и порекло становништва у Смедеревском Подунављу**. Зборник радова посвећен Јовану Цвијићу, Државна штампарија Краљевина СХС, Београд.
- Дробњаковић, М. Б. (1925): **Смедеревско подунавље и Јасеница, антропогеографска испитивања**. Београд.
- Радовановић, М. (1993-94): **Регионализам као приступ и принцип и регионализација као поступак у функционалној организацији географског простора са неким аспектима примене на Србију**. Зборник радова, Географски институт „Јован Цвијић” САНУ, бр. 44-45, стр. 67-101. Београд.
- Тошић, Д. (1999): **Град у регији**. Гласник географског друштва Републике Српске, свеска 4. стр. 47-60. Бања Лука.
- Тошић, Д. (2000): **Градски центри – фактори регионалне интеграције Србије**. Гласник географског друштва Републике Српске, свеска 5. стр. 83-96, Бања Лука.

DRAGUTIN TOŠIĆ
DANIJELA OBRADOVIĆ

Summary

MODERN TENDENCIES IN DEVELOPING NET OF SETTLEMENTS OF MUNICIPALITY SMEDEREVO

Net of settlements of municipality Smederevo consists of Smederevo city and 26 rural settlements. It is a subsystem of the Belgrade metropolitan region. It has 120,000 inhabitants, and 70,000 of them live in town. From 1960 to 2000 it passes through phase of intensive demographic and functional transformation. Processes of demographic redistribution, deagrarianization and urbanization are especially emphasized, caused by polarization influence of Smederevo city. From 1960 to 1980 population was developing by natural and migration components, but in villages occurred emigration of young population and caused increased average of older people and intensive decrease of population growth, which became negative. Demographic growth occurs only in periurban settlements, while stagnation and depopulation are typical for other settlements.

Process of functional transformation of settlements is apparent also. Relative single functionality with dominant industry and slow diversification function are characteristic for Smederevo city, while villages are transforming from pure rural to rural-industrial and rural-obliging. It caused their progressive urbanization that is especially expressed in periurban settlements and along main traffic communications.

In following period the aim is demographic and functional decentralization of net of settlements, by taking planning measures according to the model of center of villages group.